

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Memo

Aan (10)(2e)
Van (10)(2e)
Datum 15 september 2020
Betreft Impact covid-19 op sociaal domein

Impact covid-19 op sociaal domein

In dit memo zijn ontwikkelingen en inzichten opgenomen met betrekking tot de impact van covid-19 op het sociaal domein. Dit betreft deels nieuwe inzichten, deels inzichten die in het coronadossier op movisie.nl zijn opgenomen. In dit document zijn concrete ervaringen van professionals en inwoners geabstraheerd tot gemeenschappen. Het betreft een mix van wetenschappelijke, praktijk- en ervaringskennis.

(10)(2g)

(10)(2g)

2. *Dagbesteding*

- Er zijn grote zorgen over het signaleren van overbelasting en/of hulpvragen bij mantelzorgers, omdat huisbezoeken niet mogelijk waren. Dit geldt specifiek voor mantelzorgers die zorgen voor iemand met dementie. Dagactiviteiten zijn stopgezet of geminimaliseerd, van individuele begeleiding aan huis is nog altijd geen sprake en de thuiszorg komt alleen voor het hoognodige.
- In deze fase van de crisis blijft het voor sociaal professionals en gemeenten een zoektocht naar passende dagbesteding/daginvulling. Een zoektocht naar het vinden van passende manieren voor het (her)openen van dagbestedingslocaties, het bieden van passende zorg aan deelnemers en tegelijkertijd rekening houden met de maatregelen van het RIVM. Het vraagt om een nieuwe manier van organiseren en ondersteunen van gemeentes en sociaal professionals. Daarom gaat deze fase gepaard met een verscheidenheid aan praktische en organisatorische vragen.
- Het bewaren van anderhalve meter afstand blijkt in de praktijk lastiger dan in eerste instantie werd gedacht. Voor sommige deelnemers is het moeilijk om te begrijpen waarom de afstand bewaard moet worden en hoe anderhalve meter er in de praktijk uit ziet. Het is goed om ten eerste af te wegen of een fysieke ontmoeting noodzakelijk is. De behoefte van mensen aan ontmoeting is in de afgelopen tijd behoorlijk helder geworden.
- In sommige gevallen is fysiek contact in de ondersteuning onvermijdelijk. Zoals in lijn is met de maatregelen van het RIVM blijven zieke cliënten en begeleiders thuis. Vertoont een cliënt of

begeleider geen symptomen, dan is contact mogelijk mits iedereen zich aan de hygiëne-maatregelen houdt. Dat betekent dat een mondkapje, handschoenen en regelmatig desinfecteren noodzakelijk zijn.

- o <https://www.movisie.nl/coronadossier-over-dagbesteding#:~:text=Coronacrisis%20raakt%20dagbesteding%20van%20mensen,Veel%20locaties%20zijn%20gesloten>
- o <https://www.dementiezorgvoorelkaar.nl/actueel/nieuws/dagbesteding-dementie-corona/>

3. *Eenzaamheid / isolatie*

- De maatregelen die genomen zijn om het coronavirus een halt toe te roepen, hebben tot doel gehad om kwetsbare groepen te beschermen tegen ziek worden en om de druk op de zorg (met name de IC-capaciteit) beheersbaar te houden. Het langer voortduren van sociale isolatie heeft echter grote sociale gevolgen gehad, met name voor alleenstaande ouderen, mensen met een psychische kwetsbaarheid, en mensen die wonen in een intramurale setting. Ondanks de versoepelingen is van eigen regie van met name deze laatste groep mensen, met name in intramurale setting, nauwelijks nog sprake. Uit onderzoek weten we dat eigen regie (naast passende huisvesting) voorwaarde is voor kwaliteit van leven op alle levensdomeinen.
- Veel ouderen of mensen in kwetsbare groepen zijn nog altijd angstig en mijden het ov, de winkelstraat en vereniging. Dit in schril contrast met jongeren die er weer op uit trekken en zich in sommige gevallen weinig lijken aan te trekken van de *social distancing* maatregelen.
- Nu de ergste fase van de crisis voorbij is, wordt de ondersteuning weer deels opgestart: met kleine groepen, op afstand, veel nog online. Leden van verenigingen lijken elkaar weer op te zoeken, al is het om elkaar weer even te zien met een hapje en drankje voor de zomervakantie.
- Het ondersteuningsaanbod lijkt zich met name te richten op preventie, risicogroepen en lichte tot matige eenzaamheid. Ernstige eenzaamheid lijkt minder aandacht te krijgen. Gemeenten lijken zich meer te willen richten op eenzaamheid onder jongeren, een groep die tijdens de coronacrisis veel te kampen heeft gehad met eenzaamheidsgevoelens.
- Nu de maatregelen verder versoepeld zijn, is het voor jongeren gemakkelijker hun leven weer op te pakken dan voor mensen die een kwetsbare gezondheid hebben en ouder dan 70 jaar zijn. Zij zijn immers extra kwetsbaar om ernstig ziek te worden van het virus. Voor hen geldt dan ook dat aan nabij sociaal contact serieuze risico's zijn verbonden. Dat kan onder deze groepen leiden tot 'terugtrekgedrag' en een verhoogd stressniveau.
- Een groep waar extra zorgen over zijn is de groep van alleenstaande 70-plussers. Hier zouden wel eens nieuwe mensen kunnen vereenzamen, doordat zij niet meer naar bijvoorbeeld een koor kunnen om te zingen, samen kunnen wandelen met hun wandelgroep of vrijwilligerswerk kunnen verrichten.
 - o <https://www.movisie.nl/artikel/coronacrisis-maakt-aanpak-eezaamheid-extra-urgent>

4. *Inclusie / diversiteit*

- De coronacrisis heeft laten zien dat we in zekere zin allemaal kwetsbaar zijn: het thuis komen te zitten was een collectieve ervaring. Het virus houdt geen rekening met opleidingsniveau of maatschappelijke positie, daarin bleken we allen gelijk.

- De maatregelen (zeker die met gedrag te maken hebben) hebben een sterk nivellerende werking: een mondkapje dragen is vreemd, onwennig en onpersoonlijk; als iedereen het doet, is het opeens niet meer vreemd, maar de nieuwe standaard.
- Kwetsbare werkenden blijken hard getroffen te worden, zoals jongeren, flexwerkers en zelfstandigen. Zij krijgen te maken met een inkomensdaling. Door de toenemende financiële en sociale onzekerheid, uitgestelde operaties en mensen die zelf coronapatiënt zijn geweest, zal een cliëntondersteuner voor een grotere groep mensen van meerwaarde kunnen zijn. Deze groep weet mogelijk niet goed van welke (corona-specifieke) ondersteuningsmaatregelen zij gebruik kunnen maken. Meer dan ooit is het belangrijk dat mensen de helpende hand van een cliëntondersteuner weten te vinden.
- In crisistijd lijkt het erop dat we iets kunnen betekenen voor elkaar, zonder ons te focussen op een doelgroep of een identiteitskenmerk. Dit roept ook vragen op als: wanneer we straks weer virus-vrij zijn, stoppen dit soort initiatieven weer.
- Naast het indammen van het virus zijn er allerlei redenen waarom sommige mensen hun huis niet uit kunnen. Denk aan mensen die slecht ter been zijn, of die thuis moeten blijven om voor iemand te zorgen. Ook voor hen is dit initiatief waardevol. Voor virtuele bijles geldt hetzelfde: mooi voor de mensen die ter voorkoming van de verspreiding van het virus alleen online les kunnen volgen. Maar voor mensen met een korte spanningsboog is de mogelijkheid om meerdere korte online sessies te volgen in plaats van een langere live sessie een verademing.
- Begrijpelijkheid en verstaanbaarheid van de maatregelen: voor veel groepen waren de maatregelen niet of nauwelijks te volgen omdat ze de Nederlandse taal niet machtig zijn. Wel hebben RIVM/Pharos vanaf het begin zich ingezet voor de laaggeletterden en migrantengroepen. Toch is er juist bij deze groep ook angst en onzekerheid over wat komen gaat, in sommige gevallen sprake van zorgmijding ('in het ziekenhuis of bij de huisarts loop je de kans het virus op te lopen')
- Met name in de steden ontstond er ongelijkheid tussen leerlingen. Kinderen die al kwetsbaar waren, werden door de crisis nog kwetsbaarder. Zij konden bijvoorbeeld thuis geen gebruik maken van een laptop, hun ouders spraken geen of onvoldoende Nederlands of waren vanwege hun ses niet in staat de kinderen adequaat te begeleiden bij het onderwijs. Bovendien blijkt dat leerlingen uit het praktijkonderwijs en mbo vaker (online) lessen laten schieten, zij blijven onder de radar. Het probleem van thuiszitters werd door de crisis extra versterkt.
 - o <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2020/06/09/advies-vooruitzien-voor-jonge-generaties>

5. *Sociale stabiliteit / legitimiteit*

- Veel mensen geven aan psychische gevolgen te ondervinden van de pandemie: 60% van de mensen geeft aan klachten te hebben op mentaal gebied (variërend van piekeren tot depressiviteit)
 - o <https://eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/meerderheid-heeft-psychische-klachten-door-coronacrisis-vooral-jongeren-ervaren-problemen/>
- De *compliance rate* voor de maatregelen is nog altijd redelijk: 58% (in juni 2020 was het 73%). De versoepelingen hebben geleid tot 'losser' gedrag en incidenten als de demonstratie op de dam en het huwelijk van de minister van Veiligheid en Justitie hebben geleid tot meer scepsis.
- Een meerderheid van de Nederlandse bevolking heeft vertrouwen in het kabinet en maar liefst twee derde in premier Rutte, zo bleek uit het Prinsjesdagonderzoek van Ipsos/NOS

- o http://content10c4a.omroep.nl/urishieldv2/l27m4fab1d8534054b01005f60895f00000b921b0f807aebae6e248cdc113bb8d59/nos/docs/150920_ipsos.pdf
- Naar schatting is 10% van de Nederlandse bevolking vatbaar voor complottheorieën aangaande covid-19.
 - o <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/08/20/steun-voor-aanpak-coronacrisis-van-kabinet-neemt-af-a4009319>

6. Professionalisering

- Het aanmerken van sociaal werk als cruciaal beroep is daar een element van. De erkenning voor de beroepsgroep is daarin toegenomen, mede omdat de problematiek zichtbaarder is geworden. En wat sociaal werkers altijd al deden wordt nu beter zichtbaar. De legitimering is nu dus zichtbaarder. Maar hoe kunnen we dit borgen? Daar is op beroepsniveau extra aandacht voor nodig, met het oog op mogelijke toekomstige bezuinigingen.
- Professionals geven aan maatwerk vorm te geven, waarbij het de vraag is of dat nog in lijn is met de richtlijn, maar waarbij wel het welzijn en kwaliteit van leven van de cliënt (en diens mantelzorgers) gediend zijn.
- De uitdaging is om binnen de regels te blijven, maar de grenzen van haalbaar en mogelijk op te zoeken. In sommige gevallen betekent dat echter ook dat professionals hun eigen gezondheid riskeren c.q. de kans op besmetting aanvaarden om tóch iets te kunnen betekenen in de daginvulling van iemand met dementie. Daarmee kunnen zij indirect echter ook weer de gezondheid riskeren van andere mensen met dementie.
- Omdat zorg verlenen en zorg ontvangen gepaard gaat met verbondenheid, is het belangrijk om stil te staan bij morele dilemma's in de praktijk. En om van deze veelal persoonlijke dilemma's, organisatie- of maatschappelijke dilemma's te maken om oplossingen voor te vinden. Bestuur en management kunnen hierbij ondersteunen door deze morele dilemma's transparant te maken, er actief over mee te denken, medewerkers en cliënten en hun mantelzorgers te steunen bij keuzes en daar waar nodig extra randvoorwaarden te ontwikkelen of breder bespreekbaar maken om keuzes mogelijk te maken. Aandacht voor de gevoelens en ervaringen van alle betrokkenen leidt tot betere zorg en een hoger welbevinden van zorgontvangers, mantelzorgers en beroepskrachten in de tijd van de pandemie.
- De coronacrisis maakt kwetsbaarheden zichtbaar maar brengt ook positieve effecten teweeg. Sociaal professionals lijken in tijden van corona en de bijkomende sociale afstand juist dichter naar elkaar toe te groeien. Sociale contacten tussen collega's worden sterker gewaardeerd wat leidt tot een sterker saamhorigheidsgevoel.
- Fysieke ontmoeting voor en achter de voordeur wisselen zich nu in voor de online ontmoeting. Sociaal professionals werken tijdens corona meer thuis en geven aan dat ze het prettig vinden nu eens tijd te hebben voor reflectie en frequente ontmoetingen met teamleden.
- Het beter zichtbaar worden van projecten, en het omzien naar elkaar, zijn 'voordelen' van deze periode. Maar het verduurzamen van solidariteit is noodzakelijk. Faciliteren en vragen blijven stellen en op deze manier nieuwe initiatieven laten ontstaan. Waar professionals het lastig vonden om de impact te laten zien in de verantwoording aan de gemeente, ziet de gemeente nu letterlijk dat initiatieven snel van de grond komen, en het sociaal werk snel 'eerste' hulp en ondersteuning geeft.

7. Informele zorg / maatschappelijke zorg

- Op het hoogtepunt van de virusuitbraak in Nederland kwam een enorme golf van hulpbereidheid los in de Nederlandse samenleving. Veel inwoners hebben aangegeven praktische hulp te willen bieden aan kwetsbare mensen, zoals het uitlaten van de hond, boodschappen doen, een kaartje sturen en medicijnen ophalen. De vraag die nu speelt is hoe deze hulpbereidheid vastgehouden kan worden, ook omdat er zich nieuwe groepen als vrijwilliger leken te melden. Nu momenteel de crisis minder hevig is, lijkt de aandacht, en hulpbereidheid, voor kwetsbare groepen te verminderen.
- Informele zorg is door de coronacrisis onder nog grotere druk komen te staan. In veel gevallen is de dagbesteding weggefallen en zijn mensen met een verhoogde kwetsbaarheid extra en langer thuis, in plaats van op de dagbesteding, waardoor de druk voor de mantelzorgers is toegenomen. Bij deze mensen, met name bij de ouderen, is er sprake van isolement en angst: velen durven niet tot nauwelijks aan het openbare leven deel te nemen, uit angst een besmetting op te lopen. De angst op een besmetting in combinatie met de veelheid aan maatregelen en onbestemdheid van de toekomst leidt tot hoge mentale belasting; overbelasting ligt dan ook op de loer.
- Er zijn diverse inventieve manieren gevonden om mantelzorgers toch te bereiken en hun hulpvraag te achterhalen. Er zijn schriftelijke enquêtes opgezet, mantelzorgers worden gebeld, briefjes met ondersteuningsmogelijkheden worden bij maaltijdboxen gevoegd en er worden voortuingsgesprekken gevoerd, met in achtname van de social distancing-maatregelen. Daarnaast zijn in diverse gemeenten, al dan niet versneld, digitale platforms opgezet voor het samenbrengen van hulpvragen en hulpaanbod. Hierbij bleef de vraag vaak achter bij het aanbod. Vermoedelijk heeft dit te maken met vraagverlegenheid bij mantelzorgers of onbekendheid met digitale toepassingen.
- De nazorg van covid-patiënten en hun naasten is matig (zoals vaker); er is weinig tijd voor reflectie en in sommige gevallen was er sprake van een overhaast afscheid. Dit heeft grote impact gehad op dienstdoende verpleegkundigen op de IC
 - o <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/08/07/tussen-de-golven-is-er-de-moeheid-a4008184>

8. Financiële tekorten bij gemeenten

- Veel gemeenten kampten al met (forse) tekorten, vanwege kosten voor de jeugdzorg; die zijn door de crisis verder opgelopen.
- In het verschiet liggen: lastenverzwaring, verhoging OZB, verhoging parkeerkosten, belastingen toeristen omhoog
- Voorzieningen komen onder druk te staan (sport, wijkcentrum, speelplaatsen, bibliotheek, cultuur)
- Afsluiting ambtelijk apparaat, focus op kernprocessen en -projecten
- Tekorten Wmo en Jeugdzorg moeten worden aangevuld door Den Haag: leidt tot zuinigheid, schaarste, uitgestelde zorg, onzekerheid t.a.v. contractering
 - o <https://www.ad.nl/politiek/boze-burgemeesters-eisen-miliarden-extra-berm-niet-meer-maaien-om-zwembad-te-behouden~ad7edc4d2/>
 - o https://www.parool.nl/amsterdam/woningeigenaren-en-ambtenaren-draaien-op-voor-financiele-gevolgen-coronacrisis~bdb84877/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free

9. Fysiek domein versus sociaal domein

- Door de coronacrisis zijn mensen zich meer bewust geworden van hun eigen leefomgeving, hun eigen buurt en bureu. Men heeft in de tijd van de *lockdown* meer geleefd met het ritme van de dag en het ritme van de seizoenen.
- Ongeveer de helft van de Nederlanders heeft vakantie gevierd in eigen land. Velen ontdekten dat Nederland óók een prachtig land is met mooie plaatsen. Deze ontdekking zal ertoe leiden dat volgend jaar opnieuw veel mensen in eigen land vakantie zullen vieren, hetgeen gunstig is voor onze nationale toerismesector.
- Door thuiswerken zal er leegstand ontstaan in kantoorpanden en op bedrijventerreinen. Vanwege de coronamaatregelen is er sprake van een bezettingsgraad tussen de 20-50%. Bovendien leidt thuiswerken tot minder behoefte aan kantoorartikelen (bureaustoelen, koffieautomaten, printers enz.), terwijl er thuis meer nodig is om 'de dag door te komen'. Werkgevers zullen hier met arbo-specialisten een passend antwoord op moeten vinden, ook wat mogelijk is ten aanzien van vergoedingen en tegemoetkomingen.
- De coronacrisis is de definitieve doorbraak van thuiswerken. Als je thuis kunt werken en het werk online voortgang kan vinden, zal dat voortaan zo plaatsvinden. Waar vroeger thuiswerken uitzondering was, zal nu op kantoor werken uitzondering worden. Je bent thuis om te werken, op kantoor ontmoet je collega's en spreek je af om elkaar fysiek te ontmoeten, in de ogen te kijken en gebruik te maken van elkaars aanwezigheid. Thuiswerken betekent wel dat er gekeken moet worden naar arbo-proof werkplekken en voor HR het bewaken van de balans tussen werk en privé.
- Er is een grote groep mensen (denk aan voedingssector, retail, distributie, technische beroepen, bouw) voor wie tijdens de coronacrisis weinig veranderde: het werk kon doorgaan, zij het op anderhalvemeter en met restricties.

Belangrijke & nuttige publicaties

- De sociale staat van Nederland (SCP)
 - o <https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2020/09/10/de-sociale-staat-van-nederland-2020>
- Maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen (SCP)
 - o <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/05/07/maatschappelijke-gevolgen-coronamaatregelen>
- De bedreigde stad, over de impact op Rotterdam (EUR)
 - o <https://www.eur.nl/essb/media/2020-04-rapportdebedreigde-stad>
- Impact coronacrisis op Amsterdam (UVA)
 - o <https://www.uva.nl/over-de-uva/organisatie/faculteiten/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/onderzoek/de-impact-van-het-coronavirus/de-impact-van-het-corona-virus.html>
- De maatschappelijke impact van de crisis op Den Haag (De Haagse Hogeschool)
 - o <https://www.dehaagsehogeschool.nl/over-de-haagse/de-haagse-actueel/nieuws/details/2020/05/27/berichten-uit-een-stille-stad-de-maatschappelijke-impact-van-covid-19-in-den-haag-onderzocht>
- Resultaten onderzoek gedragsregels en welbevinden
 - o <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden>